

Vývoj srbské literatury se zaměřením na prozaický boom posledních desetiletí

Václav Štěpánek

Srbská literatura, podobně jako ostatní literatury jihoslovanských národů, má svůj základ v průkopnické činnosti Cyrila a Metoděje a jejich bezprostředních žáků, šířících dílo svatých bratří po Balkáně. Samostatné plody však začíná vydávat až na přelomu dvanáctého a třináctého století, kdy vznikají první skutečně originální díla, především ovšem životopisy srbských světců (vesměs bývalých panovníků či členů panovnických dynastií) sv. Simeona (mnišské jméno zakladatele srbské panovnické dynastie Nemanjićů Štěpána Nemanji), sv. Sávy, Štěpána Prvověnčaného aj. Mnohé z těchto životopisů či hagiografií byly psány v typickém byzantském stylu, plném zázračných dějů a náboženských poučení, v řadě z nich však nalézáme také množství historických údajů, takže tato díla často nahrazují v srbském středověkém prostředí chybějící kroniky. Autoři této literatury byli samozřejmě převážně vysoce vzdělaní církevní hodnostáři – arcibiskupové Sáva (zakladatel srbské autokefální pravoslavné církve, považovaný dodnes za nejvýznamnějšího srbského světce) či Danilo, mniši Domentijan, Teodosije a další. Po pádu sousedního Bulharska do osmanského područí (1393) se na srbské území uchýlili četní bulharští vzdělanci, kteří tak patří do obou jihoslovanských literatur: svá nejvýznamnější díla v Srbsku vytvořil Grigorij (Řehoř) Camblak, pozdější kyjevský metropolita, který se ve službách litevského knížete Vitolda zúčastnil pro nás osudového koncilu v Kostnici, či Konstantin z Kostence, autor jediné srbské středověké historiografické práce – životopisu předposledního srbského panovníka despoty Štěpána Lazareviće, který byl sám také literárně činný, podobně jako jeho příbuzná Efimije, první srbská básnířka, proslavená verši věnovanými hrdinovi bitvy na Kosově poli v roce 1389, knížeti Lazaru Hrebeljanovići.

Právě postava knížete Lazara a bitva na Kosově poli, jež je v národním povědomí Srbů ústřední událostí jejich dějin, se stala leitmotivem tzv. kosovské legendy. Tato legenda získávala díky epickému zpracování v hrdinském eposu v průběhu staletí stále více mytologický charakter, obsahující momenty mučednictví, sebeobětování, neohroženosti a pevné víry i motivy hrdinství a zrady stala se tak politickou, věrskou a národní symbolikou, k níž se srbský národ, resp. jeho část, rád uchýloval a jež bývala a dodnes bývá zneužívána k ospravedlnění úzce sobeckých politických či nacionálních cílů.

Kromě kosovské legendy ovšem v době turecké nadvlády, kdy vlastní literární tvorba zcela umlkla, vznikaly i další cykly lidových epických písní (o kraljici Markovi, hajducích a uskocích, později o bojích Černohorců s Turky či bojích o srbskou samostatnost), jež jsou skutečnými skvosty evropské ústní slovesnosti. Poprvé s nimi šířeji seznámil Evropu na počátku 19. století srbský obrozenec a tvůrce spisovné srbštiny Vuk Stefanović Karadžić, jehož sbírky lidových písní vysoce hodnotili J. W. Goethe, bratři Grimmové či později H. Heine. Také u nás byla srbská epika obdivována a hojně překládána počínaje Václavem Hankou, Františkem Ladislavem Čelakovským přes Josefa Holečka až po Františka Halasu či Viléma Závadu či nejnověji Luďka Kubištu a Irenu Wenigovou.

Srbský literární život se počal znovu rozvíjet až v novém prostředí, v jižních Uhrách, kam, pod ochranu habsburské monarchie, část Srbů přesídlila v několika vlnách na přelomu 17. a 18. století, a odkud pak v 19. století přicházely zpětné literární podněty do vlastního osvobozujícího se Srbska. Pro národní obrození všech balkánských Slovanů měly mimořádný význam čtyřsvazková *Dějiny různých slovanských národů...*, které sepsal Jovan Rajić (1768). Neméně silně působila i díla v podstatě jediného srbského osvícence a racionalisty Dositeje Obradoviće (1742–1811), v jehož stopách kráčel i klasicistní básník Lukijan Mušicki, první výrazná novodobá srbská básnická osobnost. Jeho vlivem prošli mnozí další srbští autoři první půle 19. století, zejména básník a komediograf Jovan Popović Sterija a černohorský

vладыka a filozof Petar Petrović Njegoš, jehož zásadní dílo, epos *Horský věnec*, ovšem již tvoří pilíř srbského (resp. černohorského) romantismu.

Romantismus se do Srbska dostal s logickým zpožděním a ovládal srbskou literární scénu mnohem déle než tomu bylo jinde v Evropě či např. u nás, v poezii prakticky až do přelomu 70. a 80. let 19. století. Za srbského Máchu – osudem (brzkou smrtí), neuznáním současníky a velebením nastupující básnickou generací i vlivem na další srbskou básnickou tvorbu, bychom mohli označit Branka Radićeviče. Koncem 50. let 19. století vstoupilo do srbské literatury nejjasnější básnické souhvězdí srbského romantismu – Jovan Jovanović Zmaj, Djura Jakšić a Laza Kostić. Zmaj a Jakšić se v literárních a ideových rámcích srbského romantismu plně realizovali, Kostić z nich ale záhy vyšel a přiblížil romantická hledání tendencím moderní doby. Jeho dílo plně docenili až nastupující srbští modernisté, kteří jej považovali za svého učitele a předchůdce.

V době, kdy vychází Kostićova nejslavnější báseň *Santa Maria della Salute* (1909), již ovšem patří srbská poetická literární scéna modernistům, kteří zpočátku kromě zahraničních vzorů hledali inspiraci i u dalšího samorostlého básníka, příslušníka staré srbské literární rodiny Vojislava Iliće. Obraz **první srbské moderny**, nastupující na přelomu 19. a 20. století, tvoří jak uhlazené, symbolistní a silně skeptické básně Milana Rakiće či formálně dokonalé a často prozaizované verše Jovana Dučiće, tak provokativní básně „hniloby a rozkladu“ (podle označení tehdy nejvlivnějšího srbského literárního kritika Jovana Skerliće) Simy Panduroviće a Vladimira Petkoviće Dise. Z ní po první světové válce vyrůstají květy **expresionismu**, symbolizované velkými jmény Ivo Andriće, Miloše Crnjanského, Radeho Draince či Rastka Petroviće. Expresionismus koncem dvacátých let na srbské avantgardní scéně vystřídal **surrealismus**, jehož hlavním ideologem se stal Marko Ristić. Někteří další surrealisté – Oskar Davičo, Dušan Matić, Aleksadar Vučo či Milan Dedinac později, ve třicátých letech, přistupují na levicovou platformu sociální literatury, po válce ale, v době, kdy přešla první vlna represí a socrealistického bloudění, se někteří z nich v čele s Davičem opět na čas vracejí na surrealistickou platformu.

Po celou dobu avantgardního experimentování však v srbském básnictví žije i **proud**, který bychom mohli nazvat jako **tradiční**, představovaný básnickým opusem Velimira Živojinoviće Massuky a zejména výrazně ženskou lyrickou poezií Desanky Maksimovićové, přítomné na srbské literární scéně od dvacátých až do konce 80. let 20. století. Maksimovićová byla básnickou stálou zárukou kontinuity srbské poezie jak v dobách poválečného literárního úpadku, plného veršů socialistického vlastenectví a romantického revolučního vzruchu, tak i v pozdějších letech, kdy poezie procházela novou vlnou modernistického hledačství. Tu zahájili Miodrag Pavlović a Vasko Popa, jejichž sbírky *87 pesama* (1952, 87 básní) a *Kora* (1953, Kůra) poznamenaly vývoj srbské poezie v následujícím dvacetiletí. Oba básníci výrazně antiromantické orientace, byť rozdílní ve svém přístupu k tradici a modernitě, připravili terén pro boom poezie v šedesátých letech, který od té doby nijak neslábne.

Na srbské poetické scéně se od 60. let dvacátého století dodnes objevily desítky mimořádně kvalitních básnických talentů, poezie se vydává (a také čte) v daleko větším měřítku, než jsme zvyklí u nás. V generaci básníků nastupujících po zmíněné hvězdné básnické dvojici můžeme zaznamenat různé básnické orientace: **neosymbolismus**, který se nejvýrazněji projevil v díle předčasně zesnulého Branka Miljkoviće či Borislava Radoviće a Velimira Lukiće (ten se ovšem v pozdější době vyprofiloval spíše jako dramatik); **neoklasicismus**, viditelný i u M. Pavloviće, nejvýrazněji se však projevující u básníka klasických estetických ideálů Ivana V. Laliće či nostalgického a kontemplativního Jovana Hristiće; neoromantismus, do jehož proudu bychom mohli zařadit subjektivního, cele k přírodě obráceného lyrika Stevana Raičkoviće, Dragana Kolundžiju folklórně laděného rustikálního poetu rodné hroudy, ale také temperamentnějšího a emocionálnějšího Milovana

Danojliće nebo Vuka Krnjeviće, nacházejícího zalíbení ve starých junáckých písních či lidových legendách a vyprávěních. Patří sem i Ljubomir Simović, básník tradičního „Srbska sedláků a válečníků“. Neoromantický výraz, oprostěný od tradičního subjektivního lyrismu, je typický i pro další básnické generace, zastoupené Branislavem Petrovićem, Matijou Bečkovićem, Vitem Markovićem aj. Tradici subjektivního lyrismu, v srbské poezii ovšem jinak velmi plodnou, od konce 60. let rozvíjel např. Slobodan Rakitić.

Inspirační hodnotou srbské poezie byly vždy mýty, folklór či historické události, které často ovšem desakralizované, můžeme najít v základu děl zmíněného již Bečkoviće, dále Gojka Djogy, ale také Milorada Paviće, známějšího spíše z prózy. V protikladu k těmto tendencím lze vidět poezii obrácenou k současnosti, hovořící nevybroušeným jazykem, arytmiickým veršem a racionálním výrazem, poezii otevřenou všem problémům moderní společnosti. Taková byla a je např. poetika Raši Livady, Milana Komneniće, Stevana Tontiće aj. Jejich veristická, či lépe **novoveristická** poezie je často negativistická, kritizující, ironická, někdy však je její obraz světa plný humoru, jako např. v dílech Aleksandra Sekuliće, Ivana Rastegorce či Adama Puslojiće. Samozřejmě není divu, že v dobách vypjatých vášní 80. a 90. let, kdy se rozhodovalo o dalším osudu Jugoslávie či později Kosova, se část básníků tohoto směru dala do služeb srbského nacionalismu (Milan Komnenić, Matija Bečković aj.). Zhruba od konce 80. let se v srbské poezii zabydluje také poetika **postmodernismu**, která s novolyrismem či novoverismem tvoří základ dnešní srbské básnické poetiky.

Srbská próza během moderního vývoje srbského státu zpočátku značně zaostávala za poezií, která byla vůdčím faktorem všech modernistických a avantgardních tendencí srbské literatury. Teprve po druhé světové válce, a zejména od 60. let 20. století, přebírá próza vůdčí roli srbského literárního vývoje, a to i přes to, že se na srbské poetické scéně se od 60. let dvacátého století dodnes objevily desítky mimořádně kvalitních básnických talentů nejrůznějších poetických směrů, novolyrismem či novoverismem počínaje a postmodernismem konče, a poezie se vydává (a také čte) v daleko větším měřítku, než to vidíme u nás. Srbští prozaici i samotná jejich díla v tomto období často dokonce, a mnohdy i velmi výrazně, ovlivňují i politické dění jak v samotném Srbsku, tak v Jugoslávii, jíž byla Srbská republika integrální součástí, a zejména v 80. a 90. letech 20. století se stávají přímo hybateli bouřlivých dějů, ústících v rozpad jugoslávského socialistického státu. Přitom všem však pak liberálně a demokraticky zaměřená část srbské literární scény vydává díla, která přinejmenším v evropském literárním a společenském kontextu hrají roli, po níž česká literární scéna může jen se závistí pošilhávat.

I proto možná nebude bez zajímavosti pokusit se představit a zachytit vývoj srbské prózy v několika posledních desetiletích a zvýraznit přitom její nosné tendence, byť jsme si vědomi, že učinit tak na několika stránkách strojopisu je úkol řešitelný jen stěží. V našem zamyšlení se proto budeme věnovat jen některým aspektům moderního vývoje srbské prózy, který podle nás kvas srbské literární scény přesvědčivě charakterizují a jsou také předmětem mnoha kontroverzí a střetů. Zhruba do počátku 90. let 20. století je navíc vývoj srbské prózy poměrně dobře sledovatelný i v našem prostředí díky desítkám dobrých překladů výrazných děl srbských prozaiků, jež, pro lepší orientaci i případné hlubší zájemce, uvádíme u jednotlivých autorů v poznámce pod čarou, a to i se jmény a stručnými údaji o překladatelích. Rozpadem Jugoslávie však tento překladatelský boom srbské, ale i jiné jihoslovenské literatury končí. Za posledních patnáct let vyšlo pouze několik, spíše nahodilých překladů, takže sledovat vývoj srbské literatury pomocí četby překladové literatury je prakticky nemožné. Situace není lepší ani v rovině teoretické. Nelze se opřít o žádné kompendium, které by vývoj srbské literatury představilo, neboť takové, a to i pokud jde o jiné jihoslovenské literatury než srbskou, u nás stále ještě chybí. Odkázat lze nejnověji víceméně pouze na

Slovník balkánských spisovatelů (Praha 2001), který ovšem podává pouze základní informace, a na několik drobnějších prací, jejichž soupis uvádíme na konci studie.

Na úvod nebude zřejmě zcela bez významu podívat se velice stručně na počátky skutečně moderní srbské prózy. Próza doby srbského národního obrození ovšem velice dlouho zůstávala zakotvena v nepříliš hodnotných spíše didakticko-moralistních povídkách kalendářového typu. Teprve od 60. let 19. století se v ní začaly velice poznenáhla objevovat **realistické** prvky. Zabývala se, ve formě krátkých literárních útvarů, problémy venkova, nejčastěji ovšem idealizovaného v duchu ideologie narodnictví; se zásadnějšími díly se setkáváme teprve ke konci 19. století. Ty jsou spojeny především se třemi výraznými autorskými jmény: Stevanem Sremcem, Petarem Kočićem a Borislavem Stankovićem. Satirik a humorista **Stevan Sremac** (1855–1906) zachycoval s notnou dávkou porozumění a lidskosti zánik starého patriarchálního a zejména pro jižní Srbsko typického patriarchálně-orientálního světa.¹ Bosenský Srb **Petar Kočić** (1877–1916) byl povídkář a satirik, jehož dílo, psané často lokálním dialektem, je výrazem jak bezprostředního zážitku bosenské vesnice a divoké bosenské přírody se všemi jejími živly, tak, ve své satirické části, odporu k rakousko-uherské okupaci Bosny a Hercegoviny.² Prozaik a dramatik **Borislav Stanković** (1876–1927) pak je spojován především s románem *Nečistá krev* (1910),³ prvním skutečně výrazným srbským dílem tohoto žánru, popisujícím, na rozdíl od Sremce velmi dramatickými tóny, bolestný přerod jihosrbské patriarchální společnosti. Těmto autorům v dramatickém plánu zdatně sekundoval bezesporu nejvýraznější jihoslovanský dramatik a komediograf té doby Branislav Nušić (1864–1938), jehož dílo ovšem přesahuje až hluboko do 30. let 20. století), jenž svými vesměs satirickými komedii pranýřoval rozšířené nešvary té doby – korupci, prázdný a nekulturní život novozbohatlických vrstev, politické diletantství atd.⁴

Modernistické prozaické tendence v době po první světové válce byly patrné zejména v intelektuální psychologizující próze **Isidory Sekulićové** (1877–1958), k výrazně experimentální próze po svém básnickém období přistoupil také **Miloš Crnjanski** (1893–1977) ve svém nejznámějším románě *Seobe* (Stěhování),⁵ jiný velký expresionista, původem Bosňák ale Srb volbou **Ivo Andrić**, přijal za své později spíše realistické principy a více či méně historickými romány z dávnější i recentní Bosny si vysloužil v roce 1961 jako jediný jihoslovanský autor vůbec Nobelovu cenu.⁶

Je logické, že po kruté národněosvobozenecké, zároveň však také občanské válce, z níž vyšla jako vítězná politická síla jugoslávská komunistická strana, vedená Josipem Brozem Titem, upadla próza do **schematismu válečných románů a povídek**, oslavujících partyzánský odboj. Socialistickorealistické tendence, které ovládly po sovětském vzoru celou jugoslávskou literaturu, byly ovšem díky roztržce Josipa Broze Tita se Stalinem v roce 1948 v jugoslávském prostředí poměrně brzy překonány. První signály změny ukázaly v srbské

---

¹ Do češtiny byly přeloženy jeho zřejmě nejvýraznější novely: *Pop Ćira a pop Spira* (Praha 1960) v překladu polyglota a výrazného překladatele z jihoslovanských jazyků Otto Františka Bablera (1901–1984) a *Zona Zamfirova* (Praha 1926), přeložená dlouholetým lektorem češtiny na Bělehradské univerzitě Otakarem Kolmanem (1887–1955).

² Do češtiny přeložil jeho satiry *Jezevec před soudem* (Jazavac před sudom) a *Souzeníum* (Sudanija) (Praha 1978) Jiří Fiedler (1935).

³ Přeložil František Musil (Praha 1963).

⁴ Do češtiny byla přeložena prakticky všechna významnější díla Branislava Nušiče.

⁵ Česky jako *Běženci panonských nížin* (Praha 1981), přeložila Milada Nedvěďová (1927–2001)

⁶ Podobně jako dílo Nušičovo byl do češtiny přeložen prakticky kompletní Andrićův opus.

próze již válečné romány **Mihaila Laliće** (1914–1993),⁷ Dobrici Ćosiće, **Oskara Daviča** (1909–1989)⁸ či **Branka Ćopiće** (1915–1984)⁹ z počátku 50. let, stále sice ještě hovořící o národněosvobozovacím boji, nicméně poetikou, která již vyšla z rámce socialistického realismu. Podobně tomu bylo u povídek novátorů **Antonije Isakoviće** (1923–2002)¹⁰ a **Miodraga Bulatoviće** (1930–1991).¹¹

V roce 1951 vstoupil do srbské literatury jako již vyhraněný autor **Dobrica Ćosić** (1921) svojí románovou prvotinou románem *Daleko je sunce* (česky jako *Slunce je daleko* v letech 1956 a 1963¹²), poémou o osvobození Jugoslávie, realisticky napsanou na základě vlastních zážitků. Již svým druhým románem *Koreni* (1957, česky jako *Kořeny* v témže roce)¹³ ovšem tento spisovatel opouští partyzánskou tematiku a po celý svůj další spisovatelský život píše tolstojovsky obsáhlý románový cyklus v němž se skrže historicky situovanou fabulací pokouší proniknout do tajů „historického poslání srbského národa“ a srbské národní psychologie. Jeho druhý román je poeticko psychologickou freskou zachycující dramata společenského i rodinného života Srbska posledních desetiletí 19. století. Následující třídílný román o „kontrarevoluci“ *Deobe* (1961, Dělení, česky v roce 1969 jako *Legenda o noži*),¹⁴ nazývaný někdy srbským Tichým Donem, se snaží ukázat místo a roli srbské vesnice v době těsně před a během II. světové války, kdy dochází k tragické a dodnes patrně dělbě srbské společnosti na „partyzány a četníky“, tedy komunistický a nekomunistický odboj, jenž vůči sobě nesmiřitelně vystupoval. Jeho idea o vytvoření románu jakožto historie země a národa dostala svoji dokonalou formu v tetralogii *Vreme smrti* I–II, III, IV (1972, 1975, 1979, *Čas smrti*, česky v letech 1977, 1979, 1985).¹⁵ V mnohovrstevnatě rozvinutém ději zde autor na pozadí válečných událostí I. světové války a celkové sociálně politické situace Srbska nedlouho po balkánských válkách vykresluje průřez celého srbského společenského spektra. Triptych *Grešnik* (1985, Hříšník), *Otpadnik* (1986, Odpadlík) a *Vernik* (1990, Věřící) je politickým románem, popisujícím v epické šíři vzmach komunistické ideologie a stalinismu v období těsně před a v počátcích II. světové války a osudy lidí, kteří výrazně dopomohli k rozšíření kominternovských mechanismů moci v Jugoslávii. Samotně

⁷ Do češtiny byly přeloženy také prakticky všechny nejvýraznější Lalićovy válečné psychologické povídky (*Pramen tmy* [Poslednje brdo], Praha 1973, přeložila Milada Nedvědová) a romány: *Svatba* (Svadba), Praha 1957; *Štvanice* (Hajka), Praha 1964; *Tráva pod kameny* (Raskid), Praha 1958 a *Zlé jaro* (Zlo proljeće), Praha 1958, vše v překladech plodné překladatelky ze srbstiny a charvátštiny Anny Urbanové (1894–1975).

⁸ Davičo se proslavil v meziválečné době jako přední srbský levicový surrealista, jeho románový debut, popisující atmosféru okupovaného města *Pesma* (Báseň, 1952) přeložil jako *Čas rozhodnutí* (Praha 1971) nejplodnější překladatel ze srbstiny a charvátštiny Dušan Karpatský (1935).

⁹ Ćopić byl v Československu velmi populární především jako autor literatury pro děti a mládež. Z tohoto žánru také bylo přeloženo celá řada jeho děl. Pokud jde o válečné romány a povídky pro dospělé, pak lze, kromě několika přeložených povídkových sbírek, zdůraznit především román *Neslyšný střelný prach* (Glavi barut), Praha 1967 a *Průlom* (Prolom), Praha 1960, vše v překladu literární historičky Milady Černé (1930).

¹⁰ Jeho první a navýsost úspěšnou povídkovou sbírku, v níž dokázal překročit žánrová klišé, která vyšla pod názvem *Velika deca* (1953, česky jako *Velké děti* v roce 1958) přeložily literární historičky Milada Blažková (1922) a Milena Kirschnerová (1925).

¹¹ Bulatović byl prakticky první z nastupující autorské generace po druhé světové válce, který se vyhnul válečnému vypravěčství a jenž již svoji první sbírkou *Djavoli dolaze* (1956, česky jako *Ďáblové z mansardy* v roce 1976) způsobil pravé pozdvižení, neboť v ní zachytil podivné lidské existence bělehradského podsvětí a bohémy. Přeložen do češtiny byl také jeho román *Crveni petao leti prema nebu* (1959, česky jako *Červený kohout letí k nebi* v roce 1972) ze srbsko-muslimského prostředí severní Černé Hory a svérázná dramatická reakce na proslulou Beckettovu hru nazvaná *Godot je došao* (1965, česky jako *Godot přišel* v roce 1968), vše z tvůrčí dílny Dušana Karpatského.

¹² Přeložil Vladimír Tognier (1909).

¹³ Přeložil Vladimír Henzl (1910–1978)

¹⁴ Přeložil Sergej Machonin (1918–1995). Jak u Henzla, tak u Machonina byly překlady Dobrici Ćosiće jedinými jejich překlady ze srbstiny, resp., dle dobového úzu, srbocharvátštiny. Jinak se oba autoři plodně věnovali překladům z jiných literatur.

¹⁵ Přeložil Dušan Karapatský.

názvy děl dostatečně vystihují situace, v nichž se členové komunistické strany tehdy mohli nacházet. Po vydání třetího svazku byl triptych souborně nazván jako *Vreme zla* (Čas zla). Navazující román *Vreme vlasti* (1996, Čas moci) popisuje dobu po druhé světové válce, dramatické události kolem rezoluce Informbyra (1948) a následující vnitrostranícký boj, jedním z jehož výsledků byl i neblaze proslulý koncentrační tábor Goli Otok a také všudypřítomné oči státní tajné bezpečnosti UDB. V tomto díle s výraznými autobiografickými prvky autor své úsilí o zachycení novodobé historie srbského národa prakticky do šedesátých let. Celým svým dílem i svojí politickou činností¹⁶ si vysloužil etiketu „otce (novodobého srbského – pozn. V. Š.) národa“. Zaujetí srbskými osudy jej nakonec dovedlo z pozice komunistického internacionála až do první řady srbského nacionalistického hnutí.

Zcela jiným směrem se ubírala skupina autorů, jejichž zásluhou koncem padesátých let nabývá i Srbsku vrchu **experimentální próza**, v mnohém blízká francouzskému modernímu románu. Jejimi protagonisty byli zejména **Radomir Konstantinović** (1928), **Pavle Ugrinov** (1926–2007) a **Bora Ćosić** (1932). Konstantinovićovy romány z prvního autorova tvůrčího období jsou experimentálním projektem členité asociativnosti, složité symboliky a nekonečné metaforičnosti se zdůrazněným zájmem o etické problémy epochy. Konstantinović byl ovšem pro složitou a těžce uchopitelnou myšlenkovou stavbu svých děl málo chápán, proto se později začal věnovat esejistice. Zejména jeho filozoficko-antropologická studie *Filozofije palanke* (Filozofie maloměsta) je dodnes používaným a platným nekompromisním a polemicky provokativním poukazem na maloměšťáctví a zkosnatělý tradicionalismus v srbské kultuře a srbském národním bytí vůbec. V roce 1996, po dlouhé odmlce, vyšel nový Konstantinovićův román *Dekartova smrt*, který vzbudil obrovskou pozornost kritiky i filozofů.

Pavle Ugrinov se po experimentálních začátcích vrátil v polovině 70. let k realistické narativní linii v románovém triptychu *Zadat život* (Zadaný život), *Fascinacija* (Fascinace) a *Carstvo zemaljsko* (Království pozemské), k níž přibyl v roce 1990 román *Tople pedesete* (Teplá padesátá léta). V této tetralogii popsal události nové srbské historie – okupaci, fascinaci levicovými utopiemi, odhalení trpké pravdy o tom, jak byli jejich upřímní nositelé ve svých nadějích zklamáni. To vše, dotažené do 90. let, rekapituluje v románové dialogii *Egzistencija* (Existence, 1996) a *Antiegzistencija* (Antiexistence, 1998). Ugrinov patřil spolu s básníkem Vaskou Popou a prozaikou Radomirem Konstantinovićem, Filipem Davidem či Aleksandrem Tišmou k intelektuálnímu kruhu duchovně nezávislých levicově orientovaných tvůrců, kteří do značné míry ovlivnili intelektuální život společnosti: jeho poslední dva romány jsou proto i o prohraném sporu těchto evropsky vzdělaných a občansky orientovaných umělců s populistickým, nacionalisticky vyhoceným proudem srbské kultury.

V celém díle Bory Ćosiće je naopak patrná snaha o humor, satiru, parodii, zároveň však i o „systematičnost v tvorbě rozkladu“ formy, jak sám popsal svůj autorský postup. V šedesátých letech vzbudil pozornost jeho krátký román *Uloga moje porodice u svetskoj revoluciji* (Role mé rodiny ve světové revoluci), v níž podává duchaplné, sarkastické a tragikomické obrazy srbského urbánního prostředí v letech 2. světové války a zcela tak bourá

---

¹⁶ V roce 1968 vystoupil s kritikou národnostních poměrů na Kosovu a Metochii, v níž upozorňoval na narůstající vážnou krizi v této oblasti. Jeho kritika byla označena za pokus o rozněcování národnostní neshodlivosti a autor byl vyloučen z Ústředního výboru Komunistické strany Srbska, sám pak vystoupil i z komunistické strany. Od té doby se počítá jeho specifické „disidentské“ působení, při němž mu sice byl zabráněn přístup ke špičkám tehdejší stranické nomenklatury a publikace ve stranickém tisku, jeho činnost literární však omezena nebyla. Ćosić je pokládán za jednoho z tvůrců nové srbské národní ideologie, k níž ovšem přistupuje z výrazně levicových pozic. V roce 1992, v období vrcholící krize rozpadu Jugoslávie, byl zvolen prezidentem Svazové republiky Jugoslávie (tzv. zbytkové Jugoslávie, skládající se již jen ze Srbska a Černé Hory), v politickém boji s radikálním křídlem Slobodana Milošević však podlehl, v roce 1993 odstoupil a politice se dále nevěnuje, srbskou společenskou scénu však i přes svůj pokročilý věk nadále výrazně ovlivňuje.

dosavadní válečné mýty, patřící k hlavnímu tématu poválečné Jugoslávie. Pro další romány, plné hlubokých autorových autoanalýz, je typický monolog, vedoucí až k textu diskursivního typu. Tyto tendence se prohlubují v Čosićově spíše esejisticko-povídkařské próze 90. let, v nichž Čosić hledá poučení v událostech, jevech a společné historii současné kulturní Evropy. Je příznačné, že žádné z děl těchto výsostných tvůrců nebylo, na rozdíl od mnoha světových jazyků (a také slovenštiny) do češtiny přeloženo.

S Ugrinovem, Čosićem a Konstantinovićem vstoupil do srbské literatury také **Aleksandar Tišma** (1924–2003), který tehdy stál stranou sporu mezi socrealismem a modernismem. Jeho dílo se vyvíjelo od realisticko-psychologické a lyricko-meditativní povídky k modernímu románu složité struktury, v němž jej přitahovali lidé zlomení životem, oběti a jejich tyrani, otázky viny a násilí a nevyhnutelné determinující mechanismy, určující lidské chování a vedoucí protagonisty jeho próz neomylně do zkázy. Tišmovy romány *Knjiga o Blamu* (1972, *Kniha o Blamovi*), *Upotreba čoveka* (1976, česky jako *Použití člověka* v roce 1985),¹⁷ *Kapo* (1987), *Široka vrata* (1990), *Vere i zavere* (1983, *Víry a spiknutí*) aj.) patří k nejpřekládanějším dílům srbské literatury vůbec.

V šedesátých letech vstupují na srbskou literární scénu tvůrci autorsky velice silné generace, zastoupené jmény **Danila Kiše** (1935–1989), **Borislava Pekiće** (1930–1992) a **Mirka Kovače** (1938). V prózách Danila Kiše (1935–1989), v nichž se nejednou prostupují dokument a fikce, dosahuje srbská vypravěčská technika pravé virtuozity. Kišův povídkový cyklus *Grobica za Borisa Davidovića* (1976, *Hrobka pro Borise Davidoviće*, česky 1995)¹⁸ měl úspěch světový. Také jeho román *Bašta, pepeo* (*Zahrada, popel*, česky dohromady s jeho povídkovou sbírkou *Ze sametového alba* [Rani jadi] v roce 2000)¹⁹ se spolu s Pekićovou prvotinou – románem *Vreme čuda* (1965, *Doba zázraků*), a dílem Mirka Kovače *Moja sestra Elida* (1965, česky jako *Má sestra Elida* v roce 1968)²⁰ zařadil k přelomovým dílům srbské prózy, které způsobily v řadách tradicionalistů a tehdejších politických prominentů pravý skandál.

Borislav Pekić ovšem získal věhlas zejména svým monumentálním sedmidílným fantasmagorickým eposem *Zlatno runo* (1978–1986, *Zlaté rouno*), v němž na osudech cincarské (aromunské) rodiny podává zpětně dějiny Balkánu až k mýtu o Argonautech, který se stává zároveň klíčem k celému dílu. V osmdesátých letech píše Pekić svéráznou, jak sám říká, „antropologickou trilogii“ *Besnilo* (Vzteklina) a *Atlantida* (I–II), v níž se až opsesivně zabývá otázkami konce světa, života, negativní utopie. V devadesátých letech vzbudila naopak mimořádnou pozornost trilogie založená na jeho deníkových záznamech z komunistického vězení, nazvaná příznačně *Godine koje su pojele skakavci. Uspomene iz zatvora ili antropopeja I–III* (1987, 1989, 1990, *Roky které snědly kobylky. Vzpomínky z*

---

¹⁷ Přeložil Josef Hlavnička (1930), podobně jako sbírku Tišmových povídek *Čtyři etudy o člověku* (Škola bezbožníštva), Praha 1983. Tišmu vůbec přitahují lidé, jež život převálcovávají, oběti, ale i jejich tyrani, vina a násilí (jako typický znak lidského rodu v antropologickém smyslu), nevyhnutelné determinující mechanismy určující lidské chování (a to zejména tehdy, když dodržování těchto mechanismů vede protagonisty do zkázy). Jeho povídky patří, vedle povídek Andrićových a Danila Kiše, k vrcholům moderní srbské povídkové tvorby.

¹⁸ Přeložil Jiří Fiedler

¹⁹ Přeložili Jiří Fiedler a Dušan Karpatský

²⁰ Přeložila Milena Kirschnerová. Kovačovým dílem vstupuje do srbské literatury svérázná modernistická poetika, v níž se apokalyptický svět, modernistická narativní syntax, plná citátů a komentářů i identifikace vypravěče s různými postavami a názory doplňují s mýtickým pojetím domova, s důrazem na lokální prvky (autorova rodná Hercegovina) a na jazyk, plný krajových dialektizmů. Tento postup přivádí k dokonalosti právě v románu *Má sestra Elida*, díle plném gogolovské ironie, v němž vypravěč popisuje svoji rodinu a své literární pokusy, jež se často chaoticky proplétají s poznámkami, výpověďmi, dopisy a dokonce rodinnými genealogiemi mnoha jiných postav Hercegoviny, která je zde jako mýtická krajina předurčena k tomu, aby byla osídlena neobyčejnostmi. Čím ošklivějšími, tím přesvědčivějšími, a čím přesvědčivějšími, tím je země, jíž přináležejí, výjimečnější...

vězení aneb anthropopea)²¹. Toto syntagma se v současnosti stalo označením doby Miloševićovy vlády, tedy ztracených let srbské společenského vývoje.²²

Pekić a Kiš bohužel předčasně zemřeli, třetí z této trojice, Mirko Kovač, již také vlastně není srbským autorem, v roce 1991, údajně na protest proti ostřelování Dubrovníku, totiž přesídlil z Bělehradu do istrijské Rovinje. Jeho povídková sbírka *Rane Luke Meštrevića* (1971, Rány Luky Meštreviće) vyvolala v dobách tuhé Titovy vlády pravý literární skandál. Rozklad morálky a obecných hodnot, démonické vlastnosti světa i lidské duše zde autor zkoumá a tlumočí prizmatem rozvratu rodiny a duchovní degenerace svých hrdinů. Kovač se hrozil dřímajícího nacionalismu jugoslávských národů, na jehož zhoubnost poukázal např. i ve scénářích ke slavným filmům Lordana Zafranoviće o nacionalistickém šílenství druhé světové války v Jugoslávii *Okupace v 26 obrazech* či *Pád Itálie*. Atmosféru 70. let 20. století, v nichž, za zvuku oficiálního jugoslávského hesla *Bratrství a jednota* začaly na povrch vystupovat nacionalistické resentimenty, zachycuje ve fiktivním autobiografickém románu *Uvod u drugi život* (1984, Úvod do druhého života). Krizi Jugoslávie zobrazil v knize eseje *Bodež u srcu* (Dýka v srdci, 1995).

Spisovatelé následujícího literárního pokolení přinášejí prózu nového typu. Jeho autoři zobrazují konkrétní skutečnost, znovu se u nich objevuje zájem o regionální témata, o svět společenské periferie, svět srbského podzemí... Hovoří se o nich jako o srbských **neorealitech**. K starším představitelům srbského neorealismu patří jistě **Slobodan Selenić** (1933–1995). Většina jeho románů má podobnou formu – odvíjejí se ve dvou rovinách, aktuální vypravěčské, situované nejčastěji do atmosféry poválečného, válkou však značně pozměněného, revolučního Bělehradu plného násilností rodícího se komunistického systému, a dějinné, vyrovnávající se s kritickými momenty nedávné srbské resp. jugoslávské historie. Selenićův poslední román *Ubijsto s predumišljajem* (1993, Úkladná vražda) je zároveň prvním srbským románem, čerpajícím námět z dějů krvavého rozpadu Jugoslávie.

Po formální stránce se ovšem neorealismus projevoval zejména v lexiku – dobře zvládaném použití dialektů a slangů. Z tohoto hlediska pak jsou pravými neorealisty až **Dragoslav Mihailović** (1930), **Vidosav Stevanović** (1942), **Milisav Savić** (1945) aj.

Dragoslav Mihailović se svými romány *Kad su cvetale tikve* (1968, Když kvetly tykve, česky jako *Prohra* v roce 1979)²³ o životě boxerského šampióna, v níž se také poprvé dotkl tehdy tabuizovaného tématu komunistických koncentračních táborů, a Petrijin venac (1975, Petrijin věnec, zfilmován roku 1980), ořesné svědectví o utrpení a neštěstí vesničanky Petrije, vyprávěné formou monologu, stal jedním z nejpopulárnějších srbských autorů. Později se Mihailović začal zabývat tématy ideologického násilí, zaslepení mocí i neukojených politických ambicí, která tvoří ústřední motivy např. jeho románu *Zlotvori* (1997), mistrně vystihujícím temné stránky partyzánského hnutí a působení jugoslávské tajné policie UDB.

Poetickým základem povídek Vidosava Stevanoviće a Milisava Saviće jsou naopak naturalistické postřehy z každodenního života srbské provincie, poetika dělnických baráků, počmáraných záchodových stěn, hospod, řidičů kamionů... Oba autoři se později, v 90. letech 20. století, věnovali krizi srbské společnosti (Stevanović před ní emigroval do Paříže). Savić se v románech *Hleb i strah* (1991, Chléb a strach) a *Ožilci tišine* (1997, Jizvy ticha) zabývá

²¹ Česky vyšla ukázka z tohoto díla pod *V temnici neboli páté dimenzi* názvem v Revolver revue 18, 1992, s. 223–237 v překladu jedné z nejvýraznějších překladatelek ze srštiny a charvátštiny Ireny Wenigové (1931).

²² Z Pekićova díla jsou bohužel do češtiny přeloženy pouze jeho krátké romány *Uspenje i sunovrat Ikara Gubelkijana* (1975, česky jako *Vzlet a pád Ikara Gubelkijana* ve sbírce *Pět jugoslávských novel* z roku 1985 a v překladu Josefa Hlavničky) a *Odbrana i poslednji dani* (1977, česky jako *Obhajoba a poslední dny*, přeložený v roce 1983 Jiřím Fiedlerem), zásadní tvorba tohoto eminentního srbského autora na překlad stále čeká.

²³ Přeložil Jiří Fiedler. Mihailović román také sám zdramatizoval v roce 1969. Po pěti představeních byla hra na pokyn samotného J. B. Tita hra stažena z repertoáru.

problémy totalitarismu, exilu, nedostatku hodnotového systému a svobody, to vše již ovšem píše postmoderní poetikou... Stevanović pak v románu *Ostrvo Balkan* (1993, Ostrov Balkán), politickém románu *Milošević, jedan epitař* (2001) v biografické eseji *Gospodari rata* (spolu s Predragem Matvejevićem a Zlatkem Dizdarevićem, česky jako *Strůjci války a míru v roce 2003*)²⁴ a v řadě dalších románů a dramát rozkrývá kořeny nacionalismu a jeho protagonisty v bývalé Jugoslávii.

V protikladu vůči provinciální tématům neorealistů stáli v Srbsku autoři moderní urbánní literatury, označované také jako **džínová próza**. Řadu bestsellerů tohoto typu literatury, oblíbených v celé ex Jugoslávii, napsal **Momo Kapor** (1937). Jeho romány jsou psány technikou každodenního vyprávění o každodenních životních situacích a výrazně prošpikovány humorem a ironií. Používáním fejtonistického tónu i zdůrazňováním neautoritativní, resp. nezaujaté vypravěčské pozice dosahují mimořádné komunikativnosti. Nonkonformnost a subkulturní sociální orientace jejich antihrdinů je navíc podtržena častým užíváním slangu a běžné městské mluvy. Kapor se ovšem v 90. letech nacionalisticky vyhranil a jeho díla z té doby jsou, viděno neutrálním pohledem, spíše prozaickými freskami zkrachovalé srbské politiky miloševičovské epochy.

Novorealismus ovšem nebyl jediným prozaickým směrem v 70. a první půle 80. let. Prózu borghesovského typu **postmoderní poetiky**, plnou mystérií, záhad a mystifikací pěstoval známý literární historik **Miodrag Pavić** (1929). V jeho naraci není nic doslovného, vždy vypráví o potenciálním. Ve svých povídkách pěstuje Pavić zvláštní druh fantastiky, která je ve skutečnosti „*postmodernistickou rekonstrukcí fantastických postupů literatury 18. až 20. století*,” (Milisav Savić) zatímco romány vytváří na principu paralelního funkčního představení minulosti a současnosti. Světovou proslulost získal Pavić románem *Hazarški rečnik* (1984, česky jako *Chazarský slovník* v roce 1990),²⁵ postmoderní poetiku upevňoval i v dalších dílech – románech *Predeo slikan čajem* (1988, Krajina kreslená čajem), *Unutrašna strana vetra* (1991, Vnitřní strana větru), *Poslednja ljubav u Carigradu* (1994, Poslední láska v Cařihradu) či novelách *Šešir od riblje kože* (Klobouk z rybí kůže), *Otrovna ogledala* (Jedovatá zrcadla, obě 1996) aj. V tomto Pavićovském postmoderním směru pokračuje **Dragan Velikić** (1953). Pro jeho romány je typické hledání identity a duchovního zakotvení na širokém balkánském i evropském prostoru, po němž se spisovatel pohybuje s pozoruhodnou erudicí, prolínání časových i prostorových rovin, kombinování fiktivních i historických osobností a událostí, průnik fantasmagorického a skutečného, odráží se na nich i tíživá realita dějů v Jugoslávii 80. a 90. let. Do češtiny byl přeložen jeho román *Astragan* (1991, česky jako *Astrachán* v roce 1998),²⁶ stejnou poetikou jsou psány i jeho další romány *Severni zid* (1995, Severní zeď), *Danteov trg* (1997, Danteho náměstí) aj.

Jinou cestou kráčel **David Albahari** (1948), pro jehož tvorbu jsou charakteristické krátké prozaické útvary, postmodernistické experimentování s formou, fragmentarizace děje a mystifikace. Příznačná je obsese smrtí a umíráním, rozkrývání rodinných vztahů, pocity městské osamělosti a v neposlední řadě i z autorova původu vyplývající četné židovské motivy a odkazy. Částečně autobiografický román *Cink* (1988, Zinek) s netradičním syžetem (kombinace tradiční židovské pouti do Jeruzaléma a cesty na zkušenou do Ameriky) je považován za jedno z nejlepších děl svého druhu v novější srbské literatuře. Inspiraci ve vlastním životě našel Albahari i pro román *Kratka knjiga* (1993, Krátká kniha), jakýsi spisovatelův deník jednoho léta, i pro krátký román *Snežni čovek* (1995, Sněžný muž),

²⁴ Přeložil Jeroným Březina.

²⁵ Přeložila Stanislava Sýkorová (1945).

²⁶ Přeložila Ana Adamovićová (1959).

situovaný na sever Nového světa (kam také, do Kanady, Albahari před marasmem srbské skutečnosti 90. let emigroval), v němž se obrací k vlastní lidské existenciální osamělosti.²⁷ Především formou svých literárních děl ovlivnil Albahari tvorbu generace srbských prozaiků, debutujících v 90. letech, zejména **Svetislava Basaru** (1953). Tento autor, hlásící se k Samuelu Beckettovi, v současnosti patří k vůdčím osobnostem střední generace srbské literatury. Basara je propagátorem postmodernistického úsilí o to, aby se literární text stal světem vlastních znaků a pravidel, paralelním s realitou, k níž je dialogicky obrácen. Brilantní ironie, jemná dávka cynismu, invektivy, mystifikace, to jsou hlavní prostředky jeho literárního postupu. Ve svých dílech Basara pochybuje o racionálních kořenech civilizace a relativizuje mnohé ze současného světa, za jehož hlubinný rys považuje banálnost a beznaděj. Basara je autor neobyčejně plodný, z jeho díla zmíním snad již prověřené román *De bello civili* (1993), jenž je v jedné ze svých rovin inspirován bosenskou tragédií prvé půle devadesátých let, či román *Ukleta zemlja* (1995, *Zakletá země*), symbolizující v groteskním univerzu fiktivní země plné neuvěřitelných absurdit marasmus miloševičovského Srbska.

V osmdesátých letech minulého století, po smrti J. B. Tita, se v Srbsku ovšem začala objevovat i díla, která později literární historik Mirko Djordjević označil za literaturu „**populistické vlny**“. Charakteristické pro tuto prózu byla témata temných a dříve tabuizovaných dějů druhé světové války. Proto byla velice populární, vycházela vysokými náklady a do značné míry přispěla k rozvoji nekontrolovaného nacionalismu, jež byl jedním z faktorů, který přivedl Jugoslávii do pekla krvavé rozpadové války. Například **Vuk Drašković**²⁸ v románech *Nož* (1982, *Nůž*, česky 1995)²⁹ a *Molitva* (1985, *Modlitba*) líčí tzv. četníky, srbský nekomunistický odboj za druhé světové války, jako spontánní hnutí odporu vytvořené vlastenci a vedené vojáky a důstojníky rozprášené jugoslávské armády, jako první evropské antifašistické hnutí (jímž, přinejmenším v počátcích, i skutečně bylo), jimž oficiální jugoslávská historiografie upírá tento status. Partyzáni pak byli v jeho (ale i dílech jiných autorů), zobrazováni jako ideologická sekta, která nebojovala za jugoslávské, leč za sovětské zájmy, a kteří o Jugoslávii nestáli.

Draškovićovy romány, ale také díla Žarka Komanina, básnické sbírky Milana Komneniče, Slobodana Rakitiće, Matiji Bečkoviće, Gojka Djogy a práce mnoha dalších autorů vyťahovaly po čtyřiceti letech opět na světlo ustašovské zločiny z období Nezávislého charvátského státu. Základní myšlenkou těchto i jiných děl bylo sdělení, že komunisté v Jugoslávii záměrně zamlčeli a minimalizovali zločiny proti Srbům, aby tak zmírnili tenze mezi Srby a národy, jejichž příslušníci jim učinili tolik příkoří a utrpení. Ve skutečnosti však takovéto zamlčování nepomohlo k proklamovanému usmíření národů, nýbrž ponechalo Srby v pozici, kdy o zločinech na nich spáchaných nemohli mluvit a nikdo proto nemá žádnou záruku, že se něco podobného nemůže znovu odehrát.

Nejpopulárnější dílem té doby a zřejmě nevydávanější srbskou knihou vůbec se stala *Knjiga o Milutinu* (1985, *Knih o Milutinovi*) do té doby nepříliš známého autora **Danka Popoviće** (1928–2009). Na první pohled rurální román o osudech obyvatel šumadijského venkova v posledním století měl ovšem skryté poselství: lidovou řečí ústy sedláka Milutina zaznívaly myšlenky o tom, že Jugoslávie, za níž na popud svých ambiciózních vůdců Srbové

²⁷ Česky vyšel výbor jeho povídek pod názvem *Zdi* v překladu Jana Pišty v časopise *Světová literatura* 2/1987.

²⁸ Pozdějším románem *Ruski konzul* (1988) se dostal na půdu Kosova a uzavřel jím jakýsi tematický cyklus o „utrpení srbského národa ve 20. století“. Jeho dílo bylo chápáno jako „služba národu“, pomohlo oprášit tradiční mýtus o mučednictví srbského národa a přispělo bezesporu k rozvoji nekontrolovatelného srbského nacionalismu. Od roku 1989 se Drašković cele věnuje politice – založil pravicovou, monarchisticky orientovanou stranu Srbské hnutí obnovy, která až do roku 2000 patřila k pilířům protimiloševičovské opozice, později byla marginalizována. Sám Drašković, na rozdíl od D. Čosiće, nacionalistickou linii opustil již na počátku 90. let 20. století a stal se prakticky nejvýznamnějším opozičním politikem a disidentem Miloševičova režimu.

²⁹ Přeložila Pavlína Smiljaničová, ovšem její dílo bylo „oceněno“ jako nejhorší překlad roku 1995!

bojovali v obou světových válkách, není jejich státem. Ba právě naopak. Jejich zásluhy jsou v ostatních jugoslávských zemích zpochybňovány a jsou tam navíc považováni za okupanty a nikoli osvoboditele. Srbové byli hloupí a nezodpovědní vůči sobě a svým dětem, že umírali za druhé, místo co by se věnovali sobě... Na scénu přichází v Popovičově novele i jednota mezi Srby – máme sice porozumění pro druhé, ale důležité je, abychom my byli jednotní a nedávali tak druhým možnost nás ničit.

Popovičova kniha, která v době svého vydání byla oficiálními politickými kruhy téměř zakázána a každopádně kritizována za skryté prvky srbského nacionalismu, se ovšem v brzké době dočkala dvaceti vydání a několika set tisíc výtisků. Recepce tohoto díla byla v každém případě neobyčejná. Čtenáři hned, bez prostřednictví kritiky, pochopili její poselství, navíc okořeněné poznáním, že obyčejný člověk, srbský sedlák, člověk z lidu, tedy národ sám, lépe rozumí smyslu novodobé jihoslovanské historie než jeho inteligence. Kniha byla masově čtena, kolektivně v pravém smyslu slova. Znamé jsou případy skupinového učení nazpaměť celých pasáží, rituálního recitování úryvků na veřejných shromážděních atd. Po mocenské změně v roce 1987, při níž se dostal do čela Srbska Slobodan Milošević, byla kniha přijata i „nejvyšším vedením“ jako dílo vykládající „srbskou pravdu“ právě v období „buzení národa“. Na masových mítincích bývaly citáty z Popovičova díla zabudovávány do promyšlené kompozice projevů útočících na národní city posluchačů. Literatura „populistické vlny“ sice vzniká dodnes, její vliv je však již jen omezený.

Poslední desetiletí 20. století a začátek 21. století se v srbské literatuře projevil **stylovou a námětovou pestrostí**. Ročně v Srbsku vychází více než sto románů, takže v této produkci je velmi těžké se orientovat. Výrazně na sebe v poslední době upozornila **Svetlana Velmarová-Jankovičová** (1933), která svůj první román sice napsala již v roce 1956, ale pravé literární úspěchy zažívá až v posledních letech. Její román *Bezдно* (1995, Propast), historicko-biografická freska resp. umělecká rekonstrukce doby vlády srbského knížete Michala Obrenoviće (60. léta 19. století), napsaná typickým postmodernistickým postupem, založeným na zprávách z fiktivního deníku knížete, byl vyhlášen v roce svého vydání dílem roku. Již předcházející román *Lagum* (1990, Kasematy), navazující tematicky na její povídkářskou tvorbu s náměty ze starých bělehradských čtvrtí, ovšem vzbudil zaslouženou pozornost: tragický životopis intelektuální bělehradské rodiny s výrazně autobiografickými prvky totiž vnesl do srbské literatury poprvé citlivé téma kolaborace a poukazoval na nemoc a křehkost městské inteligence vůči rozbujelé síle rudé revoluce.

Do literatury v 90. letech vstoupila nová silná generace v čele s **Vladimírem Arsenijevićem** (1965). Jeho první román *U potbalublju* (1994, česky jako *V podpalubí* v roce 1996),³⁰ zachycující aktuální problém mladé generace, zavlčené proti své vůli do války, se stal nepřekladanější srbskou knihou té doby. I dalšími romány *Andjela* (1997) a *Meksiko Siti* (2000) Arsenijević potvrdil, že je spisovatelem urbánní, rockerské generace, hledající svoji identitu ve společnosti, jíž vládne (resp. vládla) politická diktatura. Do této generace patří také **Djordje Pisarev** (1957), **Goran Petrović** (1961), který na sebe upozornil zejména historickým románem postmoderní poetiky *Opsada crkve Svetog Spasa* (1993, Obležení chrámu Spasitele), **Vladislav Bajac** (1954), jehož román *Druid iz Singiduma* (1998, Druid ze Singidumu)³¹ byl nominován na Cenu Balkanica ze nejlepší balkánský román roku 1998. Román *Hobo* (2001) **Zorana Čiriće** (1962) přinesl návrat k novorealismu, ovšem v nové poetice ulice – syrový nevybíravý jazyk jeho hrdinů z prostředí nočních klubů, sex, násilí, alkohol... To vše představuje ztracenou srbskou generaci 90. let století právě minulého.

³⁰ Přeložila Irena Wenigová.

³¹ Singidunum je keltský název města na místě dnešního Bělehradu, který později převzali i Římané.

Srbská próza posledních desetiletí byla a je žánrově, tematicky i stylově velmi bohatá, byť samozřejmě poznamenaná (a to jak tematicky, tak také tím, že mnozí autoři emigrovali) politickou a ekonomickou situací v zemi, která prošla lety miloševićovské polodiktatury, ekonomických sankcí a izolace a konečně i bombardováním v roce 1999. Všechny tyto faktory je třeba mít na paměti při budoucích pokusech o hodnocení tohoto jinak literárně nesmírně plodného srbského období.

Václav Štěpánek

Literatura

Česká:

Slovník spisovatelů Jugoslávie. Srbská a černohorská, chorvátská, bosensko-hercegovská, slovinská a makedonská literatura. Praha 1979.

Slovník balkánských spisovatelů. Praha 2001

DOROVSKÝ, Ivan (ed.): *Studia Balkanica et Slavica.* Brno 2001.

Studie z literárněvědné slavistiky. Brno 1999.

Některé zvláštnosti postmodernismu v srbské literatuře. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Roč. 52. Řada literárněvědné slavistiky (X). Č. 6. Series slavica litteraria. Brno 2003, s. 39–46.

KVAPIL, Miroslav: *Pragensia Serbo-croatica.* Praha 1991

Bohemo-serbica, bohemo-croatica. Praha 1995

Miscelanea slavica litteraria. Praha 1997

Serbica litterarum memoria. Praha 1998.

NOVOSAD, Jakub: *Nevyrovnaná literatura nevyrovnaného národa.* Plav. měsíčník pro světovou literaturu, 2008, č. 7–8.

Malá krabička. 100 nejkratších srbských povídek 20. století. Brno-Boskovice 2002. V publikaci také informace o autorech.

Srbská a jiná:

DERETIĆ, Jovan: *Istorija srpske književnosti.* Beograd 1996.

GIKIĆ, Radmila: *Iskustva proze.* Beograd 1993.

JERKOV, Aleksandar: *Antologija srpske proze postmodernog doba.* Beograd 1992.

Leksikon pisaca Jugoslavije A–Dž (1972), Dj–J (1979), K–Lj (1987), M–Nj (1997)

LUKIĆ, Sveta: *Savremena jugoslovenska literatura 1945–1965.* Beograd 1968.

MIRKOVIĆ, Čedomir: *Pod okriljem nečastivog. Šezdeset šest savremenih srpskih romansiera,* 1995

PALAVESTRA, Predrag: *Posleratna srpska književnost 1945–1970.* Beograd 1972.

PANTIĆ, Mihailo: *Aleksandrijski sindrom 1 – 4.* Beograd 1987, 1994, 1999, 2003.

Srpska pripovetka. Naučni sastanak slavista u Vukove dane. Knj 31/2. Beograd 2003.

PAVKOVIĆ, Vasa: *Kritički tekstovi.* Beograd 1997.

RICHTER, Angela: *Serbische Prosa nach 1945. Entwicklunstendenzen und Romanstrukturen,* München 1991.

SAVIĆ, Milisav: *Ko je ko, pisci iz Jugoslavije.* Beograd 1994.